

KS. ZDZISŁAW MAŁECKI

MOWA JEREMIASZA W ŚWIĄTYNI

1. Jr 7, 1-34 w ocenie egzegetów

Mowa Jeremiasza w świątyni, zapisana Jr 7, 1-34, stanowi ocenę sytuacji religijno-moralnej Izraela dokonanej przez proroka. Jeremiasz stwierdza niewierność Izraela wobec Jahwe i Jego przykazań i wzywa lud do nawrócenia i pokuty.

Egzegeci różnie oceniają budowę literacką 7 rozdziału Księgi Jeremiasza. A. Weiser¹ i J. Bright² oceniają go jako tekst anty deuteronomistyczny i odmawiają mu charakteru historycznego, mówiącego o reformie Jozjasza. Bright³ odrzuca styl deuteronomistyczny, a ocenia go jako prozę pochodzącą z 7/6 wieku. A. Weiser⁴ mówi, że mowa proroka ma charakter liturgiczno-kultowy. H. Weippert⁵ ocenia ją jako prozę pochodzącą od Jeremiasza, w której prorok przedstawia podstawowe prawo Jahwe do swojej świątyni, wobec nadużyć kultowych, jakich dopuszczali się kapłani. W. L. Holladay⁶ w swoim komentarzu ocenia rozdz. 7 jako autentyczną biografię w orędziu Jeremiasza. Według niego rozdz. 7, 1-11 jest pierwszą autentyczną wypowiedzią proroka i stanowi początek szeregu mów Jeremiasza. W przeciwieństwie do Weipperta, który ocenia ją jako należącą do historycznych wypowiedzi, które stanowiły tekst czytań Jeremiasza w liturgii świątynnej⁷.

Spotykamy również egzegetów, którzy idą za Mowinckelem i uważają Jr 7 jako tekst deuteronomistyczny i określają go jako „źródło C”, pochodzące z okresu po Jeremiaszu. Za taką tezę opowiedzieli się: W. Rudolph⁸

¹ A. Weiser, *Das Buch Jeremia*, Göttingen 1966, 67.

² J. Bright, *Jeremiah*, Anc B 21, Garden City 1965, 54.

³ J. Bright, *The Date of the Prose Sermons of Jeremiah*, JBL 70, 1951, 15-35, 21.

⁴ A. Weiser, *Das Buch Jeremia*, dz. cyt., 63.

⁵ H. Weippert, *Die Prosareden des Jeremiabuches*, BZAW 132, Berlin 1973, 26.

⁶ W. L. Holladay, *Jeremiah 1 (Ch. 1-25)*, Philadelphia 1986, 235.

⁷ W. L. Holladay, *Jeremiah...*, dz. cyt., 249..

⁸ W. Rudolph, *Jeremia*, Tübingen, 1947.

i W. Thiel⁹, przyjmując deuteronomistyczną redakcję Księgi Jeremiasza. Przeciwnieństwo między deuteronomistycznym charakterem mowy świątynnej Jeremiasza i jej prawdopodobnie antydeuteronomistyczny charakter byłby do przyjęcia, że mowa proroka była autentyczna. W. Thiel¹⁰ mówi o literacko – historycznym rozwoju tej mowy w stosunku do pierwotnego tekstu Księgi Jeremiasza. Przyjmuje on jako tekst pierwotny wiersze: 4. 9a. 10a. 11. 12. 14¹¹. Rudolph uznaje ją za autentyczną mowę Jeremiasza, krytyczną wobec świątyni, a więc antydeuteronomistyczną. Teza ta, nie opierająca się na jakichś argumentach, mówi, że pochodzi ona z kół deuteronomistycznych okresu niewoli i zawiera krytykę Jeremiasza wobec świątyni. Jeremiasz zapowiadał zburzenie świątyni i chciał mu zapobiec, gdyż widział nadużycia w kulcie¹². Thiel widzi deuteronomistyczny charakter Jr 7 w podobieństwie do myśli samego proroka, zwłaszcza w elementach krytyki kultu i zapowiedzi sądu¹³. Można więc powiedzieć, że najważniejsi zwolennicy elementów deuteronomistycznych w Jr 7 mówią, że pochodziły one od przeciwników proto Jeremiaszowego orędzia skierowanego przeciw kultowi. Dopiero deuteronomiści w Księdze Jeremiasza, na skutek zmienionej sytuacji antykultowej postawy orędzia Jeremiasza, wyrażali swoje poglądy i realizowali swoje cele, odpowiednio kształtując teksty proroka¹⁴. Należy więc powiedzieć, że w tej drugiej tezie przyjmuje się, że w Jr 7 można odnaleźć autentyczne słowa proroka, choć przedstawione przez deuteronomistycznych redaktorów.

Nowsze tendencje w badaniach nad Księgą Jeremiasza przyjmują istnienie w niej materiałów prozaicznych i dlatego mówi się o elementach historycznych w Jr 7.

E. W. Nicholson¹⁵ jest przedstawicielem tych autorów i twierdzi, że elementy prozy w orędziu Jeremiasza reprezentują kazania dla wygnańców i Jr 7,1-8,3 mają taką deuteronomistyczną kompozycję i skierowane są do wygnańców, aby wzbudzić w nich nadzieję odzyskania utraconego kraju. W tej sytuacji Jr 7 traci swoją autentyczność i nie może być mowy o żadnych dowodach na antydeuteronomistyczną postawę historycznego Jeremiasza.

Podobnie jak Nicholson, również Holt¹⁶ przyjmuje powstanie tego tekstu w niewoli i tych samych adresatów, ale jest bardziej optymistyczny w poglądach na deuteronomistyczne opracowanie mowy Jeremiasza, gdyż deuterono-

⁹ W. Thiel, *Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 1-25*, Neukirchen-Vluyn, 1973.

¹⁰ Tamże, 114.

¹¹ Tamże, 116.

¹² Tamże, 117.

¹³ Tamże, 127.

¹⁴ W. Zimmerli, *Vom Prophetenwort zum Prophetenbuch*, ThZ 104, 1979, 481-496, 492.

¹⁵ E. W. Nicholson, *Preaching to the Exiles. A Study to the Prose Tradition in the Book of Jeremiah*, Oxford- New York 1970, 51.

¹⁶ E. K. Holt, *Jeremiah's Temple Sermons and the Deuteronomists: an investigation of the redaktional relationship between Jer 7 and 26*, JSOT 36, 1986, 73-87, 76.

nomistyczna redakcja leży na jednej linii z prodeuteronomistyczną postawą samego Jeremiasza.

Pochodzące z 1986 roku komentarze do Księgi Jeremiasza: R. P. Carroll'a, Mckane i Herrmananna, zgadzają się z tezą, że tradycje w orędziu Jeremiasza prowadzą do jego osoby. Oznacza to, że nie można zaprzeczyć jakichś Jeremiaszowych tekstów, ale trudno jest mówić o pewnych tekstach proroka. Carroll pisze o pro Jeremiaszowych treściach i zebrał na ten temat obfitą literaturę¹⁷.

W Księdze Jeremiasza spotykamy doświadczenia i nadzieje wygnańców na powrót do opuszczonego kraju. Według Carrolla w Księdze Jeremiasza spotykamy nie tyle prorockie orędzie, co zredagowane oczekiwania wygnańców w niewoli i po niej na kształt prorocstwa. Tak wypowiadają się dzisiejsi egzegeci i badacze tekstów Jeremiaszowych. Wśród różnych redakcji spotykamy także redakcję deuteronomistyczną. Nie można więc, według Carrolla, dopatrywać się w świątynnej mowie proroka elementów historycznych i jako dokumentu antydeuteronomistycznego lub antyjozjańskiego proroka. Tendencje nowych badań do późnego datowania i redakcyjnego charakteru orędzia Jeremiasza są, wydaje się, dosyć jednostronne.

2. Jr 7: Budowa literacko-kompozycyjna i tematyczna rekonstrukcja

2. 1. Ocena całego tekstu

Na początku należy przyjrzeć się całemu tekstowi Jr 7, jego budowie, podziałowi i oddzieleniu od całego tekstu 7,1 – 8,3. Przedstawia się on jako dekompozycja mowy „Jahwe do Judy przez Jeremiasza” (Jr 7, 11n) lub „Jahwe do Jeremiasza” (Jr 7,16-20). Jr 7, 21 do 8,3 oceniany jest jako forma prozaiczna, która od 8,4 przechodzi w poezję. Można w tym tekście wyróżnić następującą strukturę:

- A. 7,1-3a – Wprowadzenie do mowy.
- B. 7,3-8,3 – Korpus mowy.
  - 1. 3b -15b – Jeremiasz przemawia do całego Judy.
  - 2. 16a- 20d – Jahwe do Jeremiasza.
  - 3. 21a- 28c – Jahwe do Judy.
  - 4. 29a- 34b – Jahwe do nieznanych adresatów.
  - 5. 8,1a- 3a – Słowo Jahwe o kościach królów, przywódców i mieszkańców Jerozolimy.

Z przedstawionego układu tekstu wynika, że Jr 7,1 – 8,3 jest rosnącą wielkością kompozycyjną. Wyodrębnione 5 podstawowych części pozwalają poznać budowę literacką tej jednostki. Tematycznie jest to wypowiedź proroka o zachowaniu prawa i kulcie świątynnym. Ogólnie prorok mówi o relacji:

---

¹⁷ R. P. Carroll, *From Chaos to Covenant. Prophecy in the Book of Jeremiah*, New York 1981.

kult – etos, krytykuje ofiary i obcy kult. Nadużycia, o jakich mówi prorok, służą jako oskarżenia i dają podstawę do zapowiedzi o upadku świątyni, miasta i jego mieszkańców. Materiałem dla tej antologii są prawdopodobnie teksty prozy zawarte w orędziu Jeremiasza, a według autorów takich jak: Nicholson, Carroll, Holt, pochodzące z okresu niewoli.

Dlaczego upadła Juda, Jerozolima i jej przywódcy z pałacami i świątynią? Czy katastrofa były sprawiedliwa, czy też Jahwe wydał zbyt surowy wyrok? Czy może Jahwe za mało troszczył się o swój lud, aby go ratować od upadku? Odpowiedź wynika z Jr 7,6: „ Jeśli nie będziecie uciskać cudzoziemca, sieroty i wdowy i jeśli krwi niewinnej nie będziecie wylewać na tym miejscu i jeśli nie pójdziecie za obcymi bogami na waszą zgubę” (Jr 7,6). Kara Jahwe dla Judy i Jerozolimy była słuszna, gdy:

1. Juda miał możliwości nawrócenia i poprawy, Bóg przypominał mu obowiązek wierności, aby uniknął kary.
2. Juda lekcewał ciągle nakazy Prawa i nie chciał słuchać słów Jahwe.
3. Juda zaniedbał kult i swoje życie kierował ku obcym bogom, ufając, że świątynia Jahwe mimo to będzie dla niego miejscem zbawienia.
4. Juda pogłębiał swoje zaangażowanie w kulcie obcych bogów, uczestniczyli w nim także rządzący i kapłani.

Na skutek takiej całkowitej niewierności Jahwe i Jego prawa oraz wystąpienia przeciw obcemu kultowi, musiał przyjść wyrok powodujący katastrofę, która dotknęła świątynię, miasto i kraj (ww. 3-15) oraz ludzi, zwierzęta i naturę (w. 20), cały lud (w. 28), całe pokolenie (w.29). Kości przywódców, od króla do kapłanów, zostaną wydobyte z grobów i rozrzucone po ziemi (8,1.2). Lista obiektów, które zostaną zniszczone na sądzie, rozciąga się od urzędzeń i instytucji aż do ludzi, od poszczególnych grup ludzi aż do zwierząt i natury, wszystko zostanie zniszczone.

Drugim elementem tej kompozycji literackiej są zaniedbania ludu, one sprowadziły nieszczęścia na świątynię i miasto, lud i naturę i doprowadziły do katastrofy. Jako czas powstania tej kompozycji przyjmuje się okres niewoli. Przyczyną takiego wyroku była niewierność ludu wobec swego Boga Jahwe. Jahwe wydał sprawiedliwy sąd.

2. 2. Analiza literacka Jr 7, 1 – 15

Na początku analizy należy zapytać o jedność literacką Jr 7,1-15, czy jest on jednolitą jednostką literacką, czy też trzeba mówić o jego rozwoju w wielką kompozycję? W dyskusji nad wewnętrzną jakością analizy należy uwzględnić pytanie o jego zasięg, czy sięga on do w.12¹⁸, czy do 15¹⁹, lub 14²⁰. Występujące w w. 12a-ki i imperativus wskazywałby na jedność tego

¹⁸ Tak twierdzi Holladay, *Jeremiah 1 (Ch. 1-25)*, dz. cyt., 236.

¹⁹ Za taką tezę wypowiada się wielu autorów.

²⁰ W. Rudolph, *Jeremia...*, dz., cyt., 54.

urywku. Adresaci są ci sami. Przesadą będzie przyjęcie opracowanego tekstu wielkiej kompozycji na ostrzeżenie i wyrok. Tekst zawiera napomnienie do nawrócenia i wezwanie do zachowywania prawa. Po zaniechaniu tego wezwania, przyjdzie wyrok i jego wykonanie na świątyni i mieście. Mówi o tym cała kompozycja Jr 1-15. Przebrała się miara przestępstw, wyrok musi być wykonany, gdyż Juda i Jeruzalem przekraczały prawo Jahwe i nie chciały się nawrócić. Dlatego można uznać kompozycję Jr 7, 1-15 jako całość, jako jednolitą mowę proroka skierowaną do Judy i Jeruzalem.

Trudniejsza jest dyskusja z przeciwnikami tej tezy, którzy przyjmują złożoną budowę mowy. Szukają oni w całej kompozycji pierwotnego tekstu mowy i chcą go zrekonstruować i doszukiwać się deuteronomistycznego źródła. H. J. Stipp²¹ i inni autorzy, powiadają, że szukanie tylko deuteronomistycznego tekstu nie wystarczy, aby opracować literacko pierwotny tekst Księgi Jeremiasza. W dyskusji z Thielem o budowie Jr 26, Stipp dochodzi do przekonującego wniosku. Stosownie do wymagań reguł badań literackich, trzeba zapytać o słownictwo deuteronomistyczne w tym tekście, czy jest ono bliskie słownictwu Jeremiasza. Czy należy przyjmować istnienie powtórzeń i sprzeczności dokonanych przez deuteronomistów? Badanie literackie tego tekstu stwierdza: można doszukać się powtórzeń w ww. 3 // 5 i 3a // 7a i w. 14, ale jego słownictwo nie należy do słownictwa deuteronomistycznego i dobrze wnika w treść całego wiersza. Podobnie możemy powiedzieć o słownictwie „świątynia.” Według Thiela są to wiersze: 4.9a.10a.11.12.14²². W w. 4 nie zmienia się ton mowy ani adresaci i kontynuuje napomnienie z 3b. Wołanie ludzi – „świątynia Pańska,” M. Görg²³ uznał nie jako pochodzące z tradycji, ale od wydawcy, który chce ostrzegać przed niebezpieczeństwem zagrażającym ludowi i miastu. Można próbować dokonania rekonstrukcji literackiej pierwotnego tekstu mowy świątynnej. Również tematycznie nie widać żadnego rozłamu między warunkowym napomnieniem, (w. 5-7), jego etycznymi implikacjami i ostrzeżeniem mowy przed zbyt wielkim zaufaniem do chroniącej funkcji świątyni (w.4.8). Napomnienia nie są odizolowane, ale połączone parami w etycznych wymaganiach Tory (w.9), przez łamanie których obciążali się Izraelici. Punkt ciężkości w napomnieniu i obciążaniu winą polegał na braku etycznych zachowań i przestrzegania Tory i na bezpodstawnym przesadnym zaufaniu w świątynię. Mowa świątynna w pierwszej części nie jest krytyczna wobec kultu i świątyni²⁴. W.11 mówi przeciwnie o wielkim szacunku dla świątyni i jej znaczeniu dla kultu. Z tekstu wynika, że trzon prorockie-

²¹ H. J. Stipp, *Jeremia, Jeremia im Parteienstreit. Studien zur Textentwicklung von Jer 26,36-43 und 45 als Beitrag zur Geschichte Jeremias, seines und jüdischer Parteien im 6 Jahrhundert*, Frankfurt 1992, 29.

²² W. Thiel, *Die deuteronomistische...*, dz. cyt., 114.

²³ M. Görg, *Das Tempelwort in Jeremia 7,4*, BN 18, 1982, 7-14, 12.

²⁴ R. P. Carroll, *Jeremiah. Commentary*, Londyn 1986, 211.

go oskarżenia skierowany jest przeciw łamaniu prawa, a nie przeciw kultowi świątynnemu. Czyli można sformułować tezę, że Juda / Jerozolima będzie sądzona nie za nadużycia kultowe, ale za łamanie prawa. To załamanie się właściwej relacji między kultem i życiem było przedmiotem prorockiego napomnienia (w. 5-7).

W ramach tej dyskusji o jedności literackiej mowy świątynnej, Thiel i inni autorzy wypowiadają się za jej całością literacką z pewnym akcentem literatury deuteronomistycznej, zaliczają do niej ww: 3. 5-7. 13. 14²⁵. Wskazują na to zwroty i poszczególne słowa w pierwotnym tekście mowy.

Wprowadzające - bth'il, zawiera ostrzeżenie przed zbyt dużym zaufaniem Izraela do swoich murów, (por. Pwt 28,52) oraz do mowy rabsaka w 2Krl 18,19, który przestrzegał Jerozolimę przed zaufaniem Bogu i Egipcjom. Są to teksty o charakterze deuteronomistycznym. W Księdze Jeremiasza takie teksty występują w polemice z fałszywymi prorokami (por. Jr 13,25; 17,25; 28,15; 39,18; 46,25). Podobne wyrażenia spotykamy w literaturze prorockiej (por. Ez 16,5; 33,13; Iz 42,17; 47,10; 50,10; 59,4). Występujące w mowie wyrażenie – hekal odnosi się do sanktuarium w Szilo (w.12) i do tradycji Szilo z 1Sm 1,9 i 3,3²⁶. Służy ono też na określenie budowy architektonicznej świątyni jerozolimskiej (1Krl 6,7). Nie można więc wykluczyć, że Jr 7,4 pochodzi ze środowiska literatury deuteronomistycznej. Przyjmuje się, że również w. 9 pochodzi ze środowiska literatury deuteronomistycznej, nawiązuje on do deuteronomistycznego ujęcia Dekalogu w Pwt 6,17.18.19²⁷. Ostatnim elementem deuteronomistycznym byłby tekst wyrażający zaufanie do świątyni ludzi w w. 10d - „oto jesteśmy bezpieczni,” przypominający elementy mowy rabsaka w 2Krl 19,11, który mówił o zaufaniu Ezechiasza pokładanym w Bogu i opartym na wierze w Jahwe.

Możliwe, że również pierwsze słowa mowy świątynnej: Jr 7,4. 9-11, mają zabarwienie deuteronomistyczne. Nie chodzi tu o określenie autentycznych słów Jeremiasza. O deuteronomistycznym charakterze świadczyłyby powtórzenia w tekście i wskazywałyby na deuteronomistyczną frazeologię. W dalszej argumentacji tego charakteru tekstu mówi się, że cały ciąg mowy nie zawiera tonu antykultycznego i antyświątynnego. Akcent położony jest raczej na łamaniu prawa i jego etycznych wymagań. Grzechem Judy i Jeruzalem było łamanie prawa, które sprowadziło sąd nad świątynią i miastem. Możemy mówić o jedności wierszy 12 – 15 z całym tekstem mowy.

Cały więc tekst mowy świątynnej Jeremiasza, zawarty w Jr 7, 3-15, ma deuteronomistyczny charakter i bliski jest tradycjom deuteronomistycznym

²⁵ W. Thiel, *Die deuteronomistische...*, dz. cyt., 117.

²⁶ A. Aguilera, *La Formula „Templo de Yahve, Templo de Yahve, Templo de Yahve” en Jeremias 7,4, EstBi 47/ 3,1989, 319-342, 334.*

²⁷ F. L. Hossfeld, *Der Dekalog. Seine späten Fassungen, die originale Komposition und seine Vorstufen*, Freiburg/ Schweiz 1982, 276n.

okresu niewoli. Dlatego oceniamy tę mowę jako wyraz krytycznej postawy historycznego Jeremiasza wobec świątyni i podjętej przez Jozjasza próby centralizacji kultu. Przyjmujemy zatem, że cały urywek mowy (Jr 7,1-15) stanowi całość literacką, pochodzącą z okresu niewoli, która chce wykazać, dlaczego świątynia i miasto musiały upaść. Układ materiału i tok myśli odpowiada całemu tekstowi: począwszy od warunkowego napomnienia (w. 3-7) przez wykazanie winy (w. 9-11), aż do zapowiedzi sądu i kary (w.12-15).

Mowa Jeremiasza w Jr 7 zawarta jest w grupie tekstów prozy Księgi Jeremiasza, które wyrosły z ducha literatury deuteronomistycznej, mówiącej o katastrofie, upadku państwa i miasta. Teksty te mówią o współwinie Jahwe i wielkich grzechach narodu, które były przyczyną katastrofy. Teksty te chciały również dodać otuchy swoim adresatom, że ich przyszłość ma jeszcze szansę i spełni się obietnica objęcia kraju, jeśli posłuchają napomnienia proroka i podejmą wypełnianie prawa zawartego w Torze²⁸.

Dla całości tego tekstu należy jeszcze omówić dalsze jego części i przekonać się o całościowej jego budowie. Najpierw omówimy urywek Jr 7, 16-20. W. 16 zabrania prorokowi wstawiać się za narodem z uzasadnieniem, że Jahwe go nie wysłucha. Jahwe uzasadnia swoją postawę tym, że lud dalej nie zważa na swojego Boga, tylko zwraca się ze swoim kultem do obcych bóstw. W w. 19 Jahwe mówi o skutkach takiego działania, że czyniący to mieszkańcy Jerozolimy obrażają nie Boga, ale samych siebie. Dalej Jahwe zapowiada sąd i wylanie gniewu na mieszkańców ziemi.

Jr 7, 21 – 28

Tekst ten zawiera krytykę kultu w kontekście etycznego napomnienia z wezwaniem do słuchania słowa Jahwe (23a) i Jego głosu (23b). Widać tu analogię do Jr 7,3-11 i 6,19.20, wyrażających krytykę kultu i wezwanie do słuchania Jahwe i wypełniania prawa. O jedności tego tekstu świadczą analogie do mowy świątynnej. Po ironicznym napomnieniu (w. 21) następuje obietnica Jahwe z nawiązaniem do formuły przymierza (w. 23.24.26) i postawieniem zarzutu, że nie słuchali słów Jahwe.

Wiersz 27 przynosi zwrot ku przyszłości. Naród nie będzie chciał słuchać proroka, ani mu odpowiadać: „Powiesz im wszystkie te słowa, ale cię nie usłuchają; będziesz wołał do nich, lecz nie dadzą ci odpowiedzi.” (Jr 7,27). Wołanie proroka będzie bezskuteczne. W w. 28 prorok wygłasza słowa stwierdzające całkowitą obojętność ludu dla swojego Boga: „To jest naród, który nie usłuchał swego Boga i nie przyjął pouczenia. Przepadła wierność, znikła z ich ust” (Jr 7,28). Izrael tkwi w swojej obojętności i głuchocie na wołanie Jahwe. Prorok zapowiada wyrok na niewierny lud, za jego niewierność wobec Jahwe. Również i w tej wypowiedzi nie widać wyraźnej krytyki kultu. Widać w niej

²⁸ E. Haag, *Zion und Schilo. Traditionsgeschichtliche Parallelen in Jer 7 und Ps 78*, Stuttgart 1990, 95.

pewne przejście od napomnienia przez warunkową zapowiedź zbawienia do ostatecznego odrzucenia. Literacko urywek ten stanowi jedność o charakterze deuteronomistycznym podobnym do słownictwa wierszy 12 – 15.

Jr 7, 29 - 34

Urywki (Jr 7,29-34) i (Jr 8,1-3) słabo wskazują na literackie podobieństwo z poprzednimi tekstami, ale treściowo są z nimi związane i wskazują również na aspekt sądu i całkowitego odrzucenia. Liczne paralele do innych tekstów Jeremiaszowych wskazują na ich relatywną niezależność od Jr 7, 1-28²⁹.

Wiersz 29 stanowi osobną dla siebie jednostkę literacką. Trzy wprowadzające imperatywy (29a.b.c.) żądają dokonania obrzędów żałobnych: „Ostrzyż swe włosy i odrzuć je i podnieś lament żałobny na wyżynach,” są one zapowiedzią odrzucenia przez Jahwe.

Wiersze 30 – 31 przypominają znów winy Izraela: „umieścili swe obrzydliwe bożki domu nad którym wzywano mojego imienia, aby go zbeczczyć. I zbudowali wyżynę w Tofet w dolinie Bet- Hinnom, aby palić w domu swoich synów i córki” (ww. 30-31)³⁰. Wyrok zawarty w w. 32 wspomina dolinę Ben – Hinnom, podczas gdy w. 33 mówi o wyroku na śmierć narodu izraelskiego i trupy ich będą pożywieniem dla ptactwa drapieżnego.

Jr 8, 1 – 3

Ostatnia jednostka najbardziej różni się od poprzednich i jest z nich najkrótsza. Zawiera słowa wyroku i mówi, że zostaną wydobyte z grobów kości królów judzkich i ich przywódców, proroków i mieszkańców Jerozolimy. Znakem ich kary i odrzucenia będzie naruszenie ich wiecznego spokoju. Kości zostaną „przed słońcem, księżycem oraz całym wojskiem niebieskim,” co wskazuje na aluzje kultyczne³¹. Jr 8,3 jest dodatkiem i rozciąga wyrok odrzucenia na wszystkich członków diaspory żydowskiej³². Jednostka ta różni się również literacko od poprzednich, terminologia bliska jest duchowi deuteronomistycznemu.

Literacki przegląd tych pięciu jednostek pozwoli wyprowadzić wnioski: Jr 7 nie jest tekstem odnoszącym się do zapoczątkowanej reformy Jozjasza. Nie jest również wyrazem rzekomej niechęci Jeremiasza do Deuteronomium i jego ruchu, ale jest tekstem, na który miały wpływy idee i intencje ruchu deuteronomistycznego okresu niewoli³³.

Co to był za deuteronomistyczny ruch? Czy można go więcej opisać i poznać? Czy można mówić o Jr 7 w ramach tematu – „Jeremiasz i Deu-

²⁹ W. Thiel, *Die deuteronomistische...*, dz., cyt., 130n.

³⁰ J. Day, *Molech. A god of human sacrifice in the Old Testament*, Cambridge 1989, 31.

³¹ R. P. Carroll, *Jeremiah...*, dz. cyt. 217.

³² W. Rudolph, *Jeremia...*, dz. cyt., 59.

³³ R. P. Carroll, *Jeremiah...*, dz. cyt. 226.

teronomium”? Aby mówić o wpływach deuteronomistycznych w Jr 7, trzeba poznać i porównać z nim inny tekst. Jest nim Jr 26, bliski sytuacyjnie i tematycznie z Jr 7. Można nawet mówić, że jest tekstem paralelnym do Jr 7. Jr 26 wskazuje na to samo miejsce wydarzenia, jakim był dziedziniec świątynny. Nowym elementem tej mowy jest data - „na początku panowania Jojakima, syna Jozjasza, króla judzkiego” (w.1). W wyroku na świątynię, tekst nawiązuje do dziejów sanktuarium w Szilo (26,6.9). Mowa Jeremiasza miała wpływ na dalsze losy życia proroka. Pod względem literackim, widać w niej również wpływy deuteronomistyczne. Dlatego chcemy zapytać o specyficzne akcenty obu tych tekstów.

3. Jr 7 i 26 w porównaniu ich deuteronomistycznych elementów

3. 1. *Tendencje nowych badań*

Nowoczesna egzegeza badająca teksty literackie Księgi Jeremiasza, wypowiadająca się za deuteronomistyczną redakcją, ma również swoich przeciwników. Jednymi z nich są W. Thiel³⁴ i E. K. Holt³⁵. Wyrazili oni wątpliwości, czy obydwa rozdziały: 7 i 26, miały tego samego deuteronomistycznego wydawcę i czy można w nich poznać różne intencje włączenia ich w tekst Jeremiaszowy. Zachodzi pytanie, czy da się uyrzymać deuteronomistyczną edycję w Jr 7 i 26? Ile możemy znaleźć deuteronomistycznych elementów w obu tych rozdziałach?

3. 2. *Paralelny tekst Jr 26*

Trzeba powiedzieć, że deuteronomistyczne wpływy w Jr 26 przyjęli wszyscy badacze tego tekstu z Thielem włącznie³⁶. Nową tezę o deuteronomistycznym charakterze tego tekstu przedstawił H. J. Stipp.³⁷ Jest ona metodyczna i rzeczowo tak przekonująca, że nie można jej porównywać z tezami innych autorów. Stipp dokonał rekonstrukcji literackiej opowiadania i widzi pokrewieństwo literackie Jr 7 i 26. W swoich deuteronomistycznych poszukiwaniach odkrył deuteronomistycznego narratorka, nie wypowiada się za deuteronomistyczną redakcją, ale za deuteronomistycznym formowaniem prorockiej mowy. W Jr 26 jako deuteronomistyczne elementy wyróżnia: 26, 1-6. 8-9. 17-23³⁸.

Na mowę Jeremiasza na placu świątynnym negatywnie zareagował lud i zażądał dla niego śmierci (8-9). Starsi wystąpili jednak w obronie proroka, powołując się na Micheasza z Moreshet, który był prorokiem w czasach Eze-

³⁴ W. Thiel, *Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 26-45*, Neukirchen-Vluyn 1981, 3n.

³⁵ E. K. Holt, *Jeremiah's Temple Sermon...*, dz. cyt., 78.

³⁶ W. Thiel, *Die deuteronomistische...*, dz. cyt., 11.

³⁷ H. J. Stipp, *Jeremia in Parteienstreit...*, dz. cyt., 17n.

³⁸ Tamże, 41.

chiasza i mówił do narodu słowa groźby przeciw świątyni i przeciw Jerozolimie (17-19). Dalej tekst mówi o zabiciu proroka Uriasza przez króla Jojakima (20-23). Stipp zauważa, że deuteronomistyczny narrator nie zwraca się do Jeremiasza, ale do Jahwe, do ludu i do przełożonych. Jahwe proponuje ludowi nawrócenie. Jego wyrok jest warunkowym napomnieniem, ale lud nie przyjął szansy. Lud jest winny wobec Boga, jest przestępczy i oporny i nie reaguje na ostrzeżenia i napomnienia oraz wezwanie proroka do nawrócenia (8-9). Starsi są najmniejszą częścią Judy, ale zbyt małą, by uratować lud od zniszczenia.

Według Stippa narratorowi chodziło o usprawiedliwienie Jahwe i stwierdzenie winy ludu, jako przyczyny sprawiedliwego wyroku. Podkreśla ostateczność wyroku i pewność katastrofy, która dotknie lud i przełożonych, gdyż odrzucili możliwość zbawienia Jahwe głoszonego im przez proroka. Za adresatów tego orędzia Stipp przyjmuje wygnańców, którzy znali całą sytuację ludu, a jednak nie w pełni odpowiadali na wezwania proroka do pokuty, w przeciwieństwie do króla Ezechiasza i jego poddanych na wołanie proroka Micheasza.

3. 3. Podobieństwa obu tekstów

Zgodność obydwu deuteronomistycznych ujęć wydaje się oczywista. Jr 7 i 26 stanowiące wielką kompozycję, miały na celu ukazanie wszystkim kręgom deuteronomistycznym usprawiedliwienie Jahwe. Lud czuł się zgnębiony i pozbawiony nadziei i nie mógł zrozumieć i przeżyć całej sytuacji klęski. Oba te teksty przedstawiały napomnienia i groźby sądu Jahwe. Usprawiedliwiała to katastrofę. W obu ujęciach przewijała się nadzieja na dalsze dzieje Izraela. Jahwe będzie znów opiekował się swoim ludem, gdy ten będzie zachowywał warunki przymierza. Świadczą o tym warunkowe obietnice (Jr 7,5-7) lub warunkowe groźby (Jr 26,4-6) oraz powołanie się na przykład Micheasza w rozdz. 26. Warunkiem dalszej opieki Jahwe nad ludem będzie zachowanie Tory (26,4), słuchanie słowa (7,23). Oba ujęcia mało powołują się na Jeremiasza. Stipp³⁹ twierdzi, że Jr 26 nie jest opowiadaniem Jeremiaszowym. Występuje on na linii wielu proroków, których posyłał Jahwe, jako ostrzegających i napominających. Jego sytuacja podobna jest np. do Micheasza i Uriasza. Jeszcze mniej na osobę Jeremiasza wskazuje rozdz. 7. Jego los i niebezpieczeństwo przedstawione są dopiero po opisanu sytuacji. Nie mamy więcej danych o jego orędziu. Tekst chce mówić o konsekwencjach zapowiadanego wyroku. Deuteronomistyczny tekst nie mówi o postawie historycznego Jeremiasza wobec świątyni i kultu. Rozdział 7 zdaje się świadczyć o krytycznej postawie Jeremiasza wobec deuteronomistycznej reformy kultu.

---

³⁹ H. J. Stipp, *Jeremia in Parteienstreit...*, dz. cyt., 54.

3. 4. Różnice

Chcemy również wskazać na różnice zachodzące między tymi ujęciami. Można je zarysować według tematów:

Jr 7 ukierunkowany jest na Torę. Najbardziej znanym jest tekst powołujący się na Dekalog w Jr 7,9, który nie ma paraleli w rozdz. 26. Porównując oba te teksty, trzeba powiedzieć, że w Jr 7 spotykamy więcej zwrotów deuteronomistycznych niż w Jr 26, w którym również występują zapożyczenia z Pięcioksięgu.

1. Jr 7 w swoich deuteronomistycznych napomnieniach ukierunkowany jest na wartości społeczne: sprawiedliwe sądy, opieka nad biednymi, prawo azylu. Zachowanie prawa było warunkiem zdobycia kraju i potem odpowiedzialności za niego.

2. Drugą grupę stanowią tematy skupione wokół hasła „kraj.” W przeciwieństwie do obietnic z Jr 26,3, Jahwe żąda od ludu nawrócenia, pokuty i odmiany swojego życia.

W obu tekstach wspomniana jest też świątynia, choć żaden z nich nie ustawia jej w centralnym punkcie⁴⁰. W Jr 26 Jeremiasz przemawiał na placu świątynnym, ale służyło to miejsce jakby dla podkreślenia wielkości audytorium. Prorok zapowiada zniszczenie świątyni (w. 6.9)

W Jr 7 świątynia nie jest pierwszorzędnym miejscem mowy, ale prorok wylicza występki ludu i niewierność wobec kultu⁴¹. Jr 7 zawiera silną krytykę „obcych bogów.” Prorok mówi o czci królowej nieba (16-20), Tofet (29-34), kulcie wojska niebieskiego (8,1-3).

Egzegeza poszczególnych tematów, jakie zawiera mowa proroka, pozwala stwierdzić, że deuteronomistyczny charakter tekstu Jr 7 zwraca uwagę bardziej na socjalne wymagania Tory niż na przepisy kultu. Podejmuje również ważne deuteronomistyczne tematy jak: kraj, przymierze, kult obcych bóstw. Niektórych tych elementów brakuje w Jr 26, choć widać wiele wspólnych tematów podjętych przez proroka. W obu tych tekstach trzeba uznać elementy deuteronomistycznej redakcji⁴².

Wnioski

Reasumując dotychczasowe rozważania nad budową i charakterem literackim świątynnej mowy Jeremiasza, można powiedzieć:

1. Jr 7 nie jest autentycznym antydeuteronomistycznym albo anty Jozjaszowym tekstem z okresu życia proroka Jeremiasza. Jest raczej po Jeremia-

⁴⁰ K. M. O'Connor, „Do not Trim a Word”: *The Contributions of Chapter 26 to the Book of Jeremiah*, CBQ 51, 1989, 620.

⁴¹ F. K. Kumaki, *The Temple Sermon. Jeremiah's Polemic Against the Deuteronomists*, New York 1980, 76.

⁴² C. Hardmeier, *Die Propheten Micha und Jesaja im Spiegel von Jeremia XXVI und 2 Regnum XVIII-XX. Zur Prophetie-Rezeption in der nachjoschijanischen Zeit*, Leiden 1991, 176.

szową i wywodzącą się z okresu po niewoli kompozycją mowy, która w duchu Jeremiasza kierowana były do wygnańców. Taką tezę stawiają współcześni badacze Księgi Jeremiasza.

2. Jr 7 jest kompozycją deuteronomistyczną, która wraz z Jr 26 przedstawia katastrofę polityczną Judy i wyrok Jahwe za niewierność ludu.

3. Jr 7 jest pewnym wkładem dzieła deuteronomistycznego w redagowanie Księgi Jeremiasza, zwłaszcza w jej elementach historycznych i teologicznych. Autorzy dzieła deuteronomistycznego chcieli pozostawić w tej Księdze ślady swojej teologii i oceny katastrofy, jaką była niewola babilońska rozpoczęta po upadku Judy i Jerozolimy w 586 roku przed Chrystusem.